

БЎЛАЖАК ПЕДАГОГЛАРНИНГ БАШОРАТЛАШ КЎНИКМАЛАРНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ ЎРНИ

Рустамов Б.Ҳ.

*Чирчиқ давлат педагогика университети
“Менежмент кафедраси” ўқитувчиси*

Таянч сўзлар: илмий башорат, педагогик жараён, таҳлил, кўникма, интегратив билим, мотивация компоненти, компетенция, ижтимоий-меҳнат компоненти, башоратли компетенция, режалаштириш, алгоритмлаш, информация, билим компоненти, эҳтиёж, меҳнат бозори, ахборот технология.

Ключевые слова: научное прогнозирование, педагогический процесс, анализ, умение, интегративное знание, мотивационный компонент, компетентность, социально-трудовой компонент, прогностическая компетентность, планирование, алгоритм, информация, компонент знаний, потребность, рынок труда, информационные технологии.

Key words: scientific prediction, pedagogical process, analysis, skill, integrative knowledge, motivation component, competence, socio-labor component, predictive competence, planning, algorithm, information, knowledge component, need, labor market, information technology.

Резюме:

Мақолада бўлажак педагогларнинг башоратлаш кўникмаларни шакллантиришнинг ўрни ҳамда шарт-шароитлари тўғрисида фикр юритилиб, тавсиялар берилган.

Резюме:

В статье рассмотрены роль и условия формирования прогностических способностей будущих педагогов и даны рекомендации.

Summary:

In the article, the role and conditions of formation of predictive skills of future pedagogues are considered and recommendations are given.

Мамлакатимизда амалга оширилиётган фан-техника тараққиёти ва жамиятдаги ўзгаришлар, замонавий таълим тизимининг юқори даражада янгилашиш босқичида бўлажак ўқитувчиларни башоратлаш кўникмаларини шакллантириш ҳамда инновацион касбий фаолиятга тайёрлаш жараёнига ўзига хос талаблар қўймоқда. Бўлажак педагогларни башоратлаш кўникмаларни шакллантириш бўйича инновацион касбий фаолиятга тайёрлашнинг янгилашган талаблари моҳияти: инновацион касбий фаолиятга

тайёрлашга шароит яратиш, тез ўзгарувчан меҳнат мазмуни ва узлуксиз янгиланиб борадиган билимлар зарурати билан боғлиқ.

Ҳозирги тез ўзгарувчан вақтда замон талаби педагоглар олдига шундай вазифа қўядики, уларда нафақат олинган касбий билим ва ортирилган амалиётдан ташкил топган тайёргарлик бўлиши, балки танқидий фикрлаш, мустақил қарор қабул қилиш, ноаниқлик шароитида тез ҳаракат қилиш, самарадорли натижаларни кўрсатиш ва касбий вазифаларга ностандарт ечимларни топишга тайёр бўлган кўникмаларга эга мутахассислар бўлиб ривожланишлари зарур. Бу кўникмаларнинг тўплами эса “касбий компетентлик”ни ташкил қилади.

Касбий компетентлик мутахассис томонидан алоҳида билим, малакаларнинг эгалланишини эмас, балки ҳар бир мустақил йўналиш бўйича интегратив билимлар ва ҳаракатларнинг ўзлаштирилишини назарда тутди. Шунингдек, компетенция мутахассислик билимларини доимо бойитиб боришни, янги ахборотларни ўрганишни, муҳим ижтимоий талабларни англай олишни, янги маълумотларни излаб топиш, уларни қайта ишлаш ва ўз фаолиятида қўллаш билишни тақозо этади.

Демак, агар илгари мутахассиснинг малакаси у томонидан маълум билим ва кўникмаларни эгаллашни назарда тутган бўлса, энди “компетентлик” тушунчасининг мазмуни янги ижтимоий эҳтиёжлар асосида шахснинг универсал қобилиятларини мақсадли ривожлантиришни ўз ичига олади, шу қаторда шахснинг прогнозлаш қобилияти алоҳида аҳамиятга эга.

Шундай қилиб, илмий башорат қилиш кўникмаларини шакллантириш – бу махсус ташкил этилган, ҳаракатга етакловчи қобилиятларнинг мақсадли ривожланишларининг жараёни бўлиб, педагогик воқелик объектлари ёки субъектларининг илмий ривожланишидаги эҳтимолий тенденцияларига асосланади. Маълумки, таълим натижаси ўқув жараёнининг иккита етакчи таркибий қисмларининг нисбатига боғлиқ: билимларни эгаллаш (бизнинг ҳолатимизда - илмий башорат асосларини ўзлаштириш) ва таълим олувчиларини ривожланиши (фикрлаш жараёнларини ривожлантириш).

Илмий башоратни асослари келтирилганлиги сабабли, прогнозлаш қобилиятини шакллантирувчи яна бир омил - таҳлил қилиш, мантиқий ва танқидий фикрлаш жараёнларига эътибор қаратиш лозим.

Таҳлил қилиш: Бу асосий элементлар ва мунтазамликларни аниқлаш учун маълумотларни таҳлил қилиш ва тушуниш жараёни. Аналитик кўникмалар ҳодисаларнинг чуқур алоқалари ва мантиғини кўришга имкон

беради, бу эса ўз навбатида асосланган қарорларни қабул қилишга ва келгуси мақсадларни аниқлашга ёрдам беради.

Педагогик вазифани ҳал қилишдан олдин ўқитувчи мақсадни белгилаши, муаммони ҳал қилиш йўллари ва воситаларини белгилаши, самарали педагогик воситаларни танлаши, сўнгра кузатувлар, таҳлиллар натижасида бажарилган ишларни умумлаштириши ва олинган натижаларни ҳисобга олган ҳолда янги мақсадларни белгилаши керак.

Танқидий фикрлаш: Бу маълумотни баҳолаш, ўз нуқтаи назарни билдириш ва баёнотларни исботлаш қобилияти. Ушбу кўникма мустақил равишда таҳлил қилиш, мумкин бўлган қарама-қаршилиқларни аниқлаш ва шахсий тўғрилиқ мезонини шакллантиришни имконини беради.

Ҳозирги вақтда профессионал таълим тизимини модернизация қилиш зарурати билан боғлиқ ҳолда олий таълим муассасаларида мутахассисларни тайёрлаш тизимини ривожлантиришга компетенцияларга асосланган ёндашув фаол ривожланмоқда, унинг асосий мақсади эса амалий йўналишни мустаҳкамлашдир. Амалиётга йўналтирилган таълимнинг асосий мақсади эса замонавий жамиятда талаб қилинадиган – талабаларнинг билиш фаолияти, ижодий фаоллиги, мустақиллиги, ташаббусини ривожлантиришдир.

Мантиқий фикрлаш: Бу фактлар ва ғоялар ўртасида мантиқий алоқаларни ўрнатиш қобилияти. Ушбу кўникманинг ривожланиши билимларни тизимлаштиришга, хулосалар чиқаришга ва оқибатларини башорат қилишга ёрдам беради. Мантиқий фикрлашнинг хулосаси асосида самарали қарорлар қабул қилиш ва оптимал стратегияларни ишлаб чиқиш имконини беради.

Педагогик магистратура талабаларининг башоратли компонентларининг таркибий тизими 3 та элементлардан иборат:

1) билим компоненти (самарали педагогик жараённинг ажралмас қисми сифатида прогнозлаш тўғрисидаги билимлар тўплами);

2) фаолият компоненти (башорат қилиш кўникмалари тўплами, прогнозлашдаги касбий ва амалий тажриба);

3) мотивация компоненти (башоратли компетенция мазмунига тўлақонли қараш, аҳамиятини тушуниш ва башоратли компетенцияни шакллантиришга тайёрлик). Ҳар бир компонентга изоҳ берилиб ўтилса:

Билим компоненти прогнозлаш соҳасидаги билимлар тўпламининг самарали педагогик фаолиятдаги ажралмас қисми сифатида намоён бўлади. Ўқув-билиш компетентлигини такомиллаштириш мезонлари сифатида қуйидаги кўникмаларга эга бўлиш лозим: мақсад қўйиш ва унинг имко-

ниятларини ташкил этиш, ўз мақсадини тушунтириш кўникмаси; билиш вазибаларини шакллантириш ва фаразларни киритиш; ўзининг ўқув-билиш фаолиятини таҳлил қилиш; мустақил равишда билимлар олиш; ўз ўқув-билиш фаолиятида рефлексия (акс таъсир)ни амалга ошириш; ўзларининг ўқув-билиш фаолиятида ўзи-ўзига баҳо бериш; ўз тадқиқотларининг натижаларини оғзаки ва ёзма равишда тақдим этиш.

Ижтимоий-меҳнат компоненти - илмий асосланган прогнозлар асосида касбий фаолиятни режалаштириш; фаол ўқув ва когнитив фаолият жараёнида янги башоратлаш тажрибасини шакллантириш; педагогик фаолиятда прогнозлашдан фойдаланиш тўғрисида хабардорлик.

Қийматли мазмун ва мотивация компоненти - Мотивация шахс фаоллиги, хулқи ва фаолиятини тартибга солувчи муҳим омил сифатида барча инсонларда қизиқиш уйғотади. Шу маънода мотивация психологияси меҳнат объекти бўлиб инсон турадиган (шифокор, педагог, менежер ва бошқарувчилар каби) социоэкономик тип касб вакиллари учун алоҳида аҳамият касб этади. Прогнозлашдаги мотивация компоненти кундалик педагогик амалиётда прогнозлашни ўзлаштириш ва ундан фойдаланиш зарурати кўринишида келади.

Бундан ташқари яна бир неча кенг тарқалган компетенция турларида батафсил тўхталиниб ўтилса:

Шахсий ўзини-ўзи такомиллаштириш компетенцияси - жисмоний, руҳий ва интеллектуал ўзини ривожлантириш, ҳиссий ҳис-туйғуларни бошқариш ва ўзини ўзи кўллаб-қувватлаш йўлларини ўрганишга қаратилган. У ўз фаолиятини доимий равишда ўз билимлари, замонавий инсон учун керак бўлган шахсий фазилатларни ривожлантириш, психологик саводхонлик, фикрлаш маданияти ва хулқ-атворини ифодалашда намоён бўлган ўз манфаатлари ва қобилиятлари билан фаолият услубларини бошқаради.

Коммуникатив компетенцияси - талаб қилинадиган тилларни билиш, бошқалар билан мулоқотда бўлиш усуллари, узокдаги одамлар ва воқеалар, жамоавий иш қобилиятлари, жамоада турли ижтимоий ролларга эгалик қилишни ўз ичига олади. Талабалар ўзларини кўрсатишлари, хат ёзишлари, анкета, ариза, савол беришлари, муҳокамалар ўтказишлари ва ҳоказо.

Прогнозлаштириш ва режалаштиришнинг ҳозирги босқичи асосан ХХ асрдан то ҳозирги кунларгача даврни қамраб олиб, бу даврларда прогнозлаш жараёнини алгоритмлаш, унинг информацион базасини ошириш, ахборот технологиялардан кенг фойдаланила бошланди, унинг натижа-

ларини ишончлилигининг ошиши, прогноз жараёнига таъсир қилувчи омилларни баҳолашнинг чуқурлашуви билан изоҳланади.

Самарали таълимдаги прогнозлашнинг кейинги омиллари муҳим ўрин тутади:

Янги технологияларга мослашиш: Прогнозлаш ўқитувчиларга доимий ўзгарувчан технологик талабларга мослашишга имкон беради. Келажакдаги тенденцияларни билиш янги таълим технологияларини бирлаштиришга ёрдам беради, бу эса янада самарали ўрганишга олиб келади.

Талабаларнинг яқунловчи билим ва малакаларини таълим жараёнида турли мезонлар ҳамда ёндашувларга таяниб аниқлаш, бу жараёнларда ахборот технологияларини қўллаш натижасида уларнинг дидактик талабларга мослигини ҳақиқийлигини назорат қилиш мумкин. Унда педагогик ташхис талабалар билим, малака ва кўникмаларини шаклланиш даражасини аниқлашни, назорат қилишни, баҳолашни, йиғиш ва статистик маълумотларнинг таҳлили ҳамда келгусида бу жараён ривожини башорат қилишни ўз ичига олади.

Шахсий эҳтиёжларни ҳисобга олиш: Илмий башорат қилиш ҳар бир талабанинг эҳтиёжларини таҳлил қилишни ўз ичига олади, бу шахсийлаштирилган таълим дастурларини яратишга имкон беради. Бу эса ўз навбатида вақт ва ресурслардан самарали фойдаланишга ёрдам беради, ҳамда талабаларнинг мотивациясини ва қизиқишларини оширади.

Меҳнат бозорининг таълим талабларини олдиндан билиш: Таълим соҳасида прогнозлаш ўқув дастурларини меҳнат бозори талабларига мослаштиришга имкон беради. Бу битирувчиларга нафақат назарий, балки амалий кўникмаларни ўргатишга ва рақобатбардош кадрларни тайёрлашга кўмак беради.

Ўқув жараёнини оптималлаштириш: Келажакдаги ўзгаришларни билиш ўқув жараёнларини оптималлаштиришга, муаммоларнинг олдини олишга ва ўқитишнинг самарали усулларини йўлга қўйишга имкон беради.

Ўқитиш жараёнида ташхисий текширишлар маълум даражада самарали методикани танлашга ёрдам бериши билан муҳим саналади. Билимларни назорат қилишда, унинг башорат этувчи вазифаси, таълим-тарбиявий жараён ҳақида, унинг келажаги, яъни олдиндан кўра билиш мумкин бўлган ҳолати тўғрисидаги ахборотни олиш учун хизмат қилади. Ўқув жараёнининг ҳар босқичида ўқув материалининг маълум бўлаги бўйича мўлжалланган аниқ билим, малака ва кўникмалар етарлича шакллангани ёхуд шаклланмаганлиги башоратини текшириш имконини беради Механизм —

бирор нарсанинг ўзаро боғлиқ бўлган ва яхлитликни ташкил этувчи қисмлари.

Илмий башорат шакллантиришнинг механизми бир бирини тўлдириб турувчи 2 та жараёнларини ўз ичига олиши лозим - ўрганиш ва ривожланиш:

1) информацион блок - ахборот-прогноزلаш учун асос бўла оладиган билимларни ўзлаштиришга қаратилган (масалан, талабаларнинг шахсиятини ривожлантириш тўғрисидаги билимлар), ассоциатив таълим механизмлари орқали амалга оширилади;

2) фаолият блоки - операцион таркибий қисмларини ўзлаштиришга қаратилган технологик фаолият, алгоритм механизмлари асосида амалга оширилади;

3) интеллектуал-ижодий блок - фаолиятни муваффақиятли амалга ошириш учун зарур бўлган фикрлаш жараёнларининг фазилатларини мақсадли ривожлантиришга қаратилган бўлиб, иждодий механизмларга асосланади.

Айтиб ўтилган блокларнинг шаклланиш механизмлари бўлажак ўқитувчи ва талаба ўртасидаги таълим мақсадлари, мазмуни ва воситалари билан бирликда ўзаро таъсир қилиш усулларида акс этади.

Тажрибалар кўрсатадики, юқоридаги тавсияларга амал қилиш орқали бўлажак педагогларнинг башоратлаш кўникмаларни шакллантиришнинг ўрни ҳамда имкониятларини амалга оширишда таълим ва тарбия самарадорлигига эришиш мумкин бўлади.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018-йил 14-августдаги “Ёшларни маънавий-ахлоқий ва жисмоний баркамол этиб тарбиялаш, уларга таълим-тарбия бериш тизимини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3907-сонли қарори.
2. Ш.Мирзиёев. Миллий тараққиёт йўлимизни катъият билан давом эттириб янги босқичга кўтарамиз. – Т.: Ўзбекистон нашриёти, 2017 й.
3. Муҳамедов Ғ.И. Педагогик таълим инновацион кластери: эҳтиёж, зарурат, натижа // “Халқ сўзи” 2019 йил
4. Rasulov A.N., Pedagogik menejment. darslik.T.”Osiyo tur” 2024. 122-138-b
5. Rasulov A.N., Xurramov K.M. “O’qituvchi va o’quvchilar o’rtasidagi nizolarni oldini olishning pedagogik shart-sharoitlari” //Муғаллим ҳам узликсиз билимлендириў Илмий-методикалық журнал № 4/1 2021 -Б.31-36.
6. Абдуқуддусов О. А. Интегратив ёндашув – чуқур билим, яхши фазилатларни шакллантириш омилли //Халқ таълими. – Т., 2000. – № 3. –Б. 121-123